

Challenges Facing Dadyar's Independence in Criminal Investigations

*Saeed Ghaedii*¹

1. Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran, Iran.
Email: saeedghaedilaw@gmail.com

S. D. I. L.
The S.D. Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2024.421201.1923

Received:

8 November 2023

Accepted:

3 January 2024

Published:

5 March 2024

ABSTRACT

With the legislator's deviation from the approach of pure obedience of the dadyar as one of the investigation authorities to the prosecutor in the drafting of Article 92 of the Criminal Procedure Law, an important step was taken towards the independence of this authority in the criminal investigation process. The new legislative approach promises to adopt a unified judicial policy in order to accept the investigative dadyar as a judicial authority and respect his independence. However, the lack of full-fledged entry into this field has not only caused some of the approaches and views that disrupt the independence of the dadyar to remain unsolved as in the past, but also gives every official the opportunity and courage to abuse the powers and legal loopholes. Anan has taken the initiative and with different

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

interpretations, to strike a blow on the independence of this research authority in judicial and other matters. Therefore, what has been analyzed and targeted in the upcoming research is the analysis of the challenges faced by Dadyar's independence in preliminary research. This qualitative research, along with in-depth interviews with some officials of Iran's criminal justice system, revealed the most important legal challenges (ineffective intervention of the prosecuting authority, the dominance of guardianship and lack of trust in the investigating dadyar, ambiguity and overlap in the dadyar's duties and the insular performance of this official, inflation referral cases and their extradition) and extra-legal (unregulated statism, pressure of power and wealth centers, structural and judicial requirements and expectations, lack of judicial branches) and suggests appropriate solutions to those involved in the judicial system.

Keywords: Judicial Relationship Between Dadyar and Prosecutor, Judicial Independence, Investigative Dadyar, Challenges, Solutions.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions:

Saeed Ghaedi: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Ghaedi, Saeed . “Challenges Facing Dadyar's Independence in Criminal Investigations” *Journal of Criminal Law and Criminology* 11, no. 22 (March 5, 2024): 339-374.

Extended Abstract

Iran's criminal justice system has organizations and activists in the pre-trial phase that are responsible for criminal investigation of cases. The structure and method of preliminary investigation is based on a series of rules and regulations that arise from the principles of fair proceedings.

One of the most important principles of fair proceedings related to the preliminary investigation stage, which has been less discussed so far, is the principle of judicial independence.

At this stage, many judicial authorities are involved in the investigation, one of them is the public prosecutor.

Respecting the independence of the investigating prosecutor in structural, administrative, judicial and personal dimensions as a judicial authority and avoiding unilateralism and interference in the independence of this authority is a requirement for fair preliminary investigations and an unavoidable necessity.

The Criminal Procedure Law of 2012 has tried to take effective steps to protect the investigating prosecutor and his judicial independence by identifying the criteria of fair proceedings.

From the point of view of the legislator, according to Article 92 of the Criminal Procedure Law, contrary to what was addressed in paragraph "G" of Article 3 of the Law on the Amendment of the Law on the Formation of Public Courts and the Revolution approved in 1381, the opinion of the prosecutor and his substitute officials regarding the decisions of the prosecutor, not only It has been limited to the final order and provision order leading to the arrest of the accused, which is not a condition for this official to follow the opinion of the prosecutor, and with reference to the provisions of Article 269 of this law, he believes that the dispute between the assistant prosecutor and the prosecutor should be resolved by the competent court.

However, the new legislative approach has not taken into account all the aspects of this relationship and has pushed the public prosecutor to the sidelines by referring maximally to the investigator as the person in charge of the investigation, which is the beginning of adopting a tasteful approach and exercising the supervision and control of this authority in the procedure. It has become judicial.

Undoubtedly, this reference refers to the provision of the investigator in the general legal texts as a preliminary investigation authority and does not negate the independence of the prosecutor in the investigation, because independence in investigative and judicial matters is an unquestionable

principle that governs preliminary investigations regardless of the type of title and position of the official. It is judicial.

Dadyar's independence in criminal investigations is facing serious challenges because it is surrounded by legal damages on the one hand and extra-legal challenges on the other. The most important legal challenges; Unreasonable and ineffective intervention of the prosecuting authority, dominance of the guardianship of judicial authorities, lack of belief in the independence of the prosecutor, ambiguity and overlap in the range of duties and powers, lack of specific criteria in referring cases and inflation of referred cases, different duties and insular performance and the return of the matter referred to Research assistant.

These challenges have provided the ground for extra-legal challenges including unruly statism, pressure from power and wealth centers, structural and judicial requirements and expectations, and a lack of judicial branches.

Solving the existing challenges, before any judicial strategy, requires structural and legislative reform, therefore it is suggested that Article 88 of the Criminal Procedure Law be amended and removed from this position in terms of its application and inclusion to investigative prosecutors. Article 92 of this law should be amended as follows: "Preliminary investigations of all crimes are the responsibility of the investigator." Except for the crimes under Article (302) of this law, if there is no investigator, the prosecutor has all the duties and powers that are assigned to the investigator. In this case, the prosecutor can refer the preliminary investigation to the assistant prosecutor.

If the investigation is referred to the assistant prosecutor, the rules governing the relationship between the assistant prosecutor and the prosecutor are subject to the regulations governing the preliminary investigation between the investigator and the prosecutor. Until the legislative initiatives, it is possible to increase the quality of Dadyar's independence in research by directing the judicial procedure towards the maximum use of existing legal capacities. In this regard; Non-effective intervention of the prosecutor and his substitute authorities, respect for the structural, judicial and administrative independence of the investigative prosecutor by all judicial authorities, even the prosecutor himself and trust in this authority, strengthening and referring to the principle of judicial independence of the prosecutor in cases of ambiguity and overlap in his duties and avoiding The confusing interpretations of independence Dadyar, Organizing referrals by creating appropriate criteria in handing

over cases and avoiding the return of referred cases to the assistant prosecutor, activating the inspection system and efficient monitoring of the relationship between the prosecutor and other judicial authorities with the assistant prosecutor, and implementing the plan for inspection and review of the quality of judicial cases Especially concluded at the end of the month, the support of the high officials of the judiciary against the pressures of political and financial influencers and the completion of the organizational chart of the jurisdictions with a shortage of judges, successful mechanisms to increase judicial independence, guarantee fair proceedings and prevent damage to the independence of judges. It is in the process of criminal investigation.

This Page Intentionally Left Blank

چالش‌های فراروی استقلال دادیار در تحقیقات جنایی

سعید قائدی^۱

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران.

Email: saeedghaedilaw@gmail.com

چکیده:

با عدول قانون‌گذار از رویکرد تبعیت محض دادیار به‌عنوان یکی از مقام‌های تحقیق از دادستان در تدوین ماده ۹۲ قانون آیین دادرسی کیفری، گام مهمی در جهت حاکمیت استقلال این مقام در فرایند تحقیقات جنایی برداشته شد. نگرش تقنینی جدید، نوید بخش اتخاذ سیاست قضایی یکپارچه در جهت پذیرش دادیار تحقیق به‌عنوان مقام قضایی و رعایت استقلال او، گشت. اما عدم ورود تمام عیار به این حوزه، نه تنها موجب شده است که برخی از رویکرد و دیدگاه‌های مغلل استقلال دادیار همچون گذشته، کماکان لاینحل باقی بماند، بلکه به هر مقامی این امکان و جسارت را می‌دهد، تا با سوءاستفاده از اختیارات و خلاءهای قانونی، عنان ابتکار به دست گرفته و با تعابیر و تفاسیر مختلف، ضربه‌ای بر پیکره استقلال این مقام تحقیق در شئون قضایی و غیر آن وارد کند. از این رو، آنچه در جستار پیش‌رو مورد واکاوی و هدف قرار گرفته است، تحلیل چالش‌های فراروی استقلال دادیار در تحقیقات مقدماتی است. این پژوهش با روش کیفی،

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسندگان (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/CLC.2024.421201.1923

تاریخ دریافت:

۷ آبان ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۱۳ دی ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۱۵ اسفند ۱۴۰۲

ضمن مصاحبه عمیق با برخی از مقامات نظام عدالت کیفری ایران، مهمترین چالش‌های حقوقی (مداخله غیر مؤثر مقام تعقیب، چیرگی قیمومت‌انگاری و فقدان باورمندی نسبت به دادیار تحقیق، ابهام و همپوشانی در وظایف دادیار و عملکرد جزیره‌ای این مقام، تورم پرونده‌های ارجاعی و استرداد آن‌ها) و فراحقوقی (آمارگرایی بی‌ضابطه، فشار کانون‌های قدرت و ثروت، الزام و انتظار ساختاری و قضایی، کمبود شعب دادیاری) را شناسایی نموده و راهکارهای مناسبی را در برابر آنها به دست‌اندرکاران دستگاه قضایی پیشنهاد می‌کند.

کلیدواژه‌ها:

ارتباط قضایی دادیار و دادستان، استقلال قضایی، دادیار تحقیق، چالش‌ها، راهکارها.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

سعید قاندى: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

قاندى، سعید. «چالش‌های فراروی استقلال دادیار در تحقیقات جنایی». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۱، ش. ۲۲ (۱۵ اسفند، ۱۴۰۲): ۳۳۹-۳۷۴.

مقدمه

برقراری نظم و امنیت عمومی و دسترسی به عدالت در پرتو نهادهای عهده‌دار انجام آن، امکان‌پذیر است. از این رو، در راستای نیل به این هدف، نظام حقوقی و دستگاه قضایی هر کشور، دارای ساختار و زیرمجموعه‌های مختلف است. یکی از زیرمجموعه‌های دادگستری، نهاد تحقیق است که در نظام‌های حقوقی کشورها برعهده مقام‌های مختلفی گذارده شده است. قانون‌گذار ایران از دیرباز مقامات قضایی متعددی را متولی و مسئول امر تحقیق قرار داده است و در قوانین آیین دادرسی کیفری قبل و بعد از انقلاب، گاهی محدوده پیش‌بینی مقامات تحقیق را کاهش و در مواردی بر دامنه آن وسعت بخشیده است. قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به‌عنوان آخرین اراده تقنینی، در جهت رعایت اصل استقلال قضایی^۱ مدنظر در ماده ۳ و بر اساس اصل تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق^۲، به موجب ماده ۹۲،^۳ متولی امر تحقیق را بازپرس دانسته است. با این همه، با ملاحظه مبانی مختلف^۴ در مواد متعددی از اصل مذکور در جرایم با اهمیت کمتر، عدول نموده و دادستان که مقام تعقیب است را تشویق به مداخله در امر تحقیق با همکاری دادیار، کرده است.

صرف‌نظر از موارد پذیرش و عدول از اصل تفکیک و مبانی آنها، در قوانین موسوم به آیین دادرسی کیفری ایران، دادیار به‌عنوان یکی از مقامات قضایی که در امر تحقیقات مقدماتی مداخله نموده و واجد نقش فعال است، شناخته می‌شود. در رویه قضایی نیز از دیرهنگام و همواره در تمامی حوزه‌های

1. Judicial independence.

۲. با مذاقه در اصل تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق (The principle of separation between prosecution and investigation)، می‌توان دریافت که این اصل از دو اصل دیگر تشکیل شده است. از یک سو، به عدم مداخله مقام تعقیب در وظایف مقام تحقیق و از سوی دیگر، به عدم دخالت مقام تحقیق در اقدامات تعقیبی اشاره دارد. نک: سعید قائدی، «حدود تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق با تأکید بر قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲»، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، ۱۳۹۶)، ۱۹. به جهت جلوگیری از تجمیع اختیارات تعقیب و تحقیق در مقام واحد، برخی از اندیشمندان (کامبازرس) معتقدند: «لرزه بر اندام شهروند می‌افتد آن‌گاه که امر تعقیب و تحقیق در دست شخص واحدی متمرکز شود». نک: محمد آشوری، آیین دادرسی کیفری (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۹)، ۱۶.

۳. ماده ۹۲ مقرر می‌دارد: «تحقیقات مقدماتی تمام جرایم برعهده بازپرس است. در غیر جرایم موضوع ماده (۳۰۲) این قانون، در صورت نبودن بازپرس، دادستان نیز دارای تمام وظایف و اختیاراتی است که برای بازپرس تعیین شده است. در این حالت، چنانچه دادستان انجام تحقیقات مقدماتی را به دادیار ارجاع دهد...».

۴. اقدام قانون‌گذار در عدول از اصل تفکیک همراه با مبانی مختلفی بوده که اهم آن شبهه در بی‌طرفی بازپرس، رعایت بی‌طرفی از سوی دادستان و اطاله تحقیقات مقدماتی است. نک: قائدی، پیشین، ۹۸-۱۲۰.

قضایی دارای تشکیلات دادسرا، این نهاد مورد پذیرش قرار گرفته است. از نگاه قانون‌گذار ایران، دادیار تحقیق، قاضی تحقیق است، با این توضیح که، از یک سو، مامور تحقیق و از سوی دیگر، قاضی است. استقلال مقام تحقیق تحت لوای هر عنوانی،^۵ نه تنها توسط عموم مقامات قضایی، که در همه ابعاد فرایند تحقیقات در مرحله پیش‌دادرسی به‌خصوص در صدور قرارها باید رعایت گردد. بنابراین، رعایت اصل استقلال در انجام تحقیقات مقدماتی منحصر به بازپرس نمی‌شود و سایر مقامات دادسرا اگرچه برخی تصمیمات آنها باید به نظر دادستان برسد،^۶ در صورت پذیرش انجام تحقیق توسط آنها، در انجام تحقیق مستقل می‌باشند. قائلین به رعایت استقلال مطلق و اجرای تام اصل تفکیک، تا بدان جا پیش رفته‌اند که حتی در صورت انجام تحقیقات توسط ضابطان دادگستری و پلیس نیز رعایت استقلال را ضروری دانسته‌اند.^۷

با ملاحظه سیر قانون‌گذاری، پذیرش مدل سلسله‌مراتبی در ارتباط میان دادستان و دادیار، همواره مورد توجه قانون‌گذار ایران بوده است. با وجود این، تحولاتی نیز در حوزه تحقیق به دنبال داشته است به نحوی که در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ برخلاف قوانین سابق،^۸ تبعیت محض و بی‌چون‌چرای دادیار از دادستان، به پیروی نسبی، تغییر شکل یافته است، توضیح آن که، در ماده ۹۲ با وجود قیومیت دادستان از طریق اظهار نظر نسبت به قرار نهایی و قرار تأمین منتهی به بازداشت متهم، ماده مذکور اشاره‌ای به ضرورت تبعیت دادیار از دادستان در صورت مخالفت او با قرار صادر شده، نکرده است. به عبارتی، اظهار نظر دادستان به‌عنوان شرط در نظر گرفته شده، اما جواب شرط در این مقرر مشخص

۵. در قانون آیین دادرسی کیفری ایران، مقام‌های تحقیق‌کننده دعوی کیفری متعدد است، اگرچه بازپرس به عنوان مقام اصلی تحقیق است لیکن پیش‌بینی مقامات تحقیق دادستان، دادیار، دادرس دادگاه و حتی ضابطان دادگستری دلالت بر کم‌رنگ نمودن نقش بازپرس در فرایند تحقیقات است.

۶. به موجب ماده ۹۲ قانون آیین دادرسی کیفری: «چنانچه دادستان انجام تحقیقات مقدماتی را به دادیار ارجاع دهد، قرارهای نهایی دادیار و همچنین قرار تأمین منتهی به بازداشت متهم، باید در همان روز صدور به نظر دادستان برسد و دادستان نیز مکلف است حداکثر ظرف بیست و چهار ساعت در این باره اظهار نظر کند».

۷. سعید قاندی، «حدود تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق با تأکید بر قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲»، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، ۱۳۹۶)، ۲۲.

۸. بند «ز» ماده ۳ قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۱ مقرر می‌دارد: «کلیه قرارهای دادیار بایستی با موافقت دادستان باشد و در صورت اختلاف نظر بین دادستان و دادیار، نظر دادستان متبع خواهد بود».

نشده است.^۹ رویکرد جدید بر این نگرش است که دادیار مقام قضایی و دارای شأن قضایی است و از اصول مسلم حاکم بر شئون قضایی، رعایت استقلال قضایی در برابر مقامات داخل و خارج از دستگاه قضایی است. به سخن دیگر، لازمه قضایی دانستن تحقیق، پذیرش استقلال دادیار در این حوزه است و نمی‌توان اختیار مداخله دائمی و بدون قید دادستان و دیگر مقامات قضایی در امر تحقیق را پذیرفت.^{۱۰} با وجود انگاره اخیر، در نظام عدالت کیفری ایران، شاهد چالش‌های فراوان دادیار در جهت رعایت استقلال آن در تحقیقات جنایی هستیم. مصاحبه با برخی از دادیاران تحقیق‌گویی آن است که برخلاف نصوص قانونی، استقلال آنها به‌ویژه توسط متولیان عدالت کیفری در معرض تهدید و خدشه جدی قرار گرفته است. دغدغه اصلی پژوهش حاضر، پرداختن به چالش‌های پیش‌روی استقلال دادیار در امر تحقیق است. بر این مبنا و برای نیل به این هدف کاربردی، با استفاده از روش پژوهش کیفی^{۱۱} از طریق مصاحبه عمیق با بیست و چهار نفر از دادیاران تحقیق، دادستان‌ها و معاونان وی و قضات دادگاه کیفری دو، در پی پاسخ‌گویی به این پرسش بنیادین است که مهمترین چالش‌های فراروی استقلال دادیار در تحقیقات جنایی و راهکارهای مناسب پیش‌روی آنها چیست؟ امروزه استقلال دادیار در امر تحقیقات مقدماتی با چالش‌های حقوقی و فراحقوقی احاطه گردیده است. از این رو ساختار پژوهش در سه بخش سامان داده شده است. در بخش اول، به مفهوم استقلال قضایی پرداخته می‌شود. در بخش دوم، از چالش‌های حقوقی فراروی استقلال دادیار در تحقیقات جنایی سخن به میان آمده است و در بخش سوم، چالش‌های فراحقوقی، به تصویر کشیده شده است.

۹. مهدی حسن‌زاده و محمدرضا صفرنیا شهری «اعتبار اظهارنظر دادیار»، مجله حقوقی دادگستری، ۷۵، ۸۵ (۱۳۹۰)، ۱۶۸.
 ۱۰. سعید قانعی و شبنم جهانگیری «تحلیل الگوی رابطه سلسله‌مراتبی میان دادستان و دادیار در حقوق کیفری ایران»، فصلنامه تمدن حقوقی، ۶، ۱۵ (۱۴۰۲)، ۱۴۲.

۱۱. پژوهش کیفی، پژوهشی است که بخش عمده یافته‌های آن، تفسیری و تحلیلی بود و با توسل به عملیات آماری یا سایر روش‌های کمی و شمارشی به‌دست نیامده است. نک: انسلم استراوس و کریین جولیت، مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای (تهران: نشر نی، ۱۳۹۰)، ۲. ابزار مطالعه کیفی، مصاحبه عمیق بوده که شامل گفت‌گویی فشرده، طولانی و چهره‌به‌چهره با تعدادی از کنشگران به منظور کشف دیدگاه‌های آنان درباره یک ایده، پدیده یا یک وضعیت خاص است. نک:

Boyce, Carolyn & Neale, Palena, "Conducting in-depth interviews: A guide for designing and conducting in-depth interviews for evaluation input", 6(2006), 128-151.

۱- مفهوم استقلال قضایی

واژه استقلال^{۱۲} در لغت به معنای بی‌نیازی و وابسته نبودن به دیگری و در اصطلاح، به معنای مصونیت از نفوذ و کنترل خارجی آمده است.^{۱۳} برخی آن را «آزادی یا فارغ از تأثیر» و «تحت کنترل دیگری نبودن» معنا کرده‌اند.^{۱۴} اصل استقلال قضایی در اسناد مختلف بین‌المللی^{۱۵} و همچنین قوانین داخلی،^{۱۶} به طور صریح تعریف نشده و فقط گفته شده است که اتهامات کیفری باید توسط دادگاه مستقل رسیدگی شود.^{۱۷} در عین حال استقلال قضایی را می‌توان به «قدرت تصمیم‌گیری آزادانه دادرسی نسبت به یک موضوع» تعریف کرد.^{۱۸} دادرسی منصفانه ایجاب می‌کند که قضاوت به لحاظ نهادی و شخصی مستقل از نفوذ و کنترل قدرت سیاسی و اجرایی باشند.^{۱۹} این اصل از مبانی مستحکمی همچون اصل حاکمیت قانون، تأمین اعتماد عمومی و رعایت حقوق و آزادی‌های فردی برخوردار است و پیشینه آن به نظریه «تفکیک قوا»^{۲۰} در اندیشه دانشمندانی چون منتسکیو^{۲۱} و جان لاک^{۲۲} باز می‌گردد. هدف اصل استقلال نیز از یک سو، تضمین رسیدگی منصفانه و حمایت از مردم سالاری و ارزش‌های آن و از سوی دیگر، حمایت از دستگاه عدالت و دادگستری است.^{۲۳}

12. Independence

۱۳. مصطفی فضائلی، دادرسی عادلانه (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴)، ۸۰.
14. Collin, Peter, "Dictionary of Law", *Fourth Edition, Bloomsbury Publishing*, 6(2004), 546.
۱۵. در این زمینه ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ بیان می‌دارد: «هر شخص با مساوات کامل حق دارد که دعوتش در دادگاهی مستقل و بی‌طرف، منصفانه و علنی رسیدگی شود». ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی نیز اعلام می‌دارد: «هر فرد حق دارد به اتهامات کیفری یا حقوق و تعهدات او در یک دعوی حقوقی، در یک جلسه علنی و منصفانه توسط دادگاه صلاحیت‌دار مستقل و قانونی رسیدگی شود».
۱۶. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصول متعددی از جمله اصول ۵۷ و ۱۵۶، به صراحت اصل استقلال را به رسمیت شناخته که نشان دهنده تأکید و حساسیت قانون‌گذار قانون اساسی نسبت به اصل مذکور است.
۱۷. حسنعلی مؤذن‌زادگان و بهزاد جهانی، «ساختار اجرای احکام کیفری ایران در پرتو اصل استقلال قضایی»، مجله پژوهش‌های حقوقی، ۹، ۱۸ (۱۴۰۰)، ۳۹.
18. Kelly, William. "An Independent Judiciary: the core of the rule of law", *International center for criminal law reform and criminal justice policy*. 3, <http://www.iccir.law.ubc.ca>.
۱۹. مهدی کاظمی جویباری، «قرائت جرم‌شناختی موازین دادرسی عادلانه» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۸)، ۷۲.

20. Separation of Powers

21. Montesquieu

22. John Locke

۲۳. زینب باقری نژاد، اصول آیین دادرسی کیفری (تهران: نشر خرسندی، ۱۳۹۴)، ۲۵۰.

اصل استقلال قضایی در معنای عام خود، به استقلال ساختاری یا نهادی^{۲۴} و استقلال انفرادی یا شخصی^{۲۵} قابل تفکیک است. این تقسیم‌بندی برگرفته شده از یک رأی دیوان عالی کشور کانادا است. بر اساس رأی مذکور، استقلال قوه قضاییه از سایر نهادهای حکومتی از نوع استقلال ساختاری است و استقلال شخصی، مربوط به یک قاضی خاص می‌شود که باید از سایر اعضای قوه قضاییه و دیگران مستقل باشد.^{۲۶} استقلال ساختاری دستگاه قضایی ناشی از اصل تفکیک قوا است. این اصل ایجاب می‌کند که قوای سه‌گانه دارای استقلال نسبی بوده و در انجام وظایف خود مستقل باشند. این اصل همچنین اقتضا دارد که تشکیل محاکم و انتصاب قضات و مناسبات اداری و مالی آن با قوای دیگر، تابع اصل استقلال باشند.^{۲۷} به هر روی، یکی از مهمترین اقدامات ضروری در جهت تضمین استقلال قضایی، ایجاد ساختار مناسب برای انجام امور قضایی است. افزون بر استقلال ساختاری، مقامات تصمیم‌گیر قضایی، یعنی قضات، باید از ویژگی استقلال شخصی برخوردار باشند. منظور از استقلال شخصی، استقلال قاضی در تصمیم‌گیری‌های قضایی است. به این معنی که قاضی باید وظیفه خود را طبق قانون و بدون هرگونه نگرانی انجام دهد و در تصمیم‌گیری‌هایش آزاد باشد.

اصل استقلال قضایی و الزامات آن، در مرحله تحقیقات مقدماتی اهمیت بسزایی دارد، به همین دلیل می‌توان از اصل استقلال مقام تحقیق (اعم از بازپرس و دادیار) به‌عنوان یکی از اصول دادرسی عادلانه نام برد. بر این اساس، مقامات تحقیق باید همچون دادگاه‌ها و دادرسان، مستقل باشند و در چهارچوب قانون رفتار کنند و دیگر مقامات قضایی و اداری و همچنین قوه مجریه و ارکان و کارکنان آن، نباید در وظایف مقام تحقیق مداخله کنند.

۲- چالش‌های حقوقی

در راستای تحقق آرمان‌های سیاسی یک جامعه که در قوانین اساسی آن منعکس می‌شود، استقلال قضات نقش اساسی ایفا می‌کند. در نظام کنونی حکومت‌های مدرن و در بسیاری از مکاتب سیاسی از جمله مکتب سیاسی لیبرال دموکراسی،^{۲۸} استقلال قضایی یکی از عوامل و شروط تحقق حاکمیت

24. Institutional Independence

25. Individual Independence

۲۶. محمدقاسم تنگستانی، استقلال و مسئولیت قوه قضاییه (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷)، ۴۲.

27. Handbook on criminal justice responses to terrorism (UNODC Vient, 2009), 90.

28. The political school of liberal democracy

قانون^{۲۹} محسوب می‌شود.^{۳۰} برخی فراتر رفته و آن را پیش‌شرط حاکمیت قانون و تضمین اساسی برای رسیدگی عادلانه، حقوق بشر و ثبات جامعه تلقی نموده‌اند.^{۳۱} در اسلام، اصل استقلال قضایی یکی از اصول اساسی قضاوت است که از آن به‌عنوان زیربنا و مفهوم اصلی عدالت نیز نام برده می‌شود.^{۳۲} رکن رکین استقلال قضایی، استقلال قاضی و در موضوع بحث، استقلال دادیار تحقیق است. مطالعه چالش‌های حقوقی^{۳۳} پیش‌روی استقلال دادیار در امر تحقیقات واجد اهمیت فراوان در بهسازی بسترهای لازم برای نقش آفرینی آن است؛ زیرا این مقام، در زمره مقامات تحقیق بوده و ویژگی اصلی و اولیه آن حقوقی است. با توجه به مراتب پیش گفته، در ادامه مهمترین چالش‌های حقوقی استقلال دادیار تحقیق بررسی می‌شود.

۲-۱- مداخله بی‌رویه و غیر مؤثر مقام تعقیب

دادستان، یکی از مقام‌هایی است که در فرایند رسیدگی کیفری نقش داشته و از طرف جامعه به تعقیب دعوی عمومی می‌پردازد. براساس قوانین کیفری ایران،^{۳۴} این مقام، متولی پیگرد بوده و برای اعاده نظم عمومی و حمایت از ارزش‌های بنیادین اجتماعی و شهروندی، به تعقیب مرتکب جرم می‌پردازد؛ بنابراین، رسالت اصلی او تعقیب مرتکب و احقاق حقوق عمومی است. افزون بر این، دادستان در غیر از جرایم موضوع ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری، وظیفه تحقیق نیز بر دوش دارد. در این میان، برخی از مقامات قضایی از جمله دادیار بر اساس ماده ۸۸ قانون مذکور، او را در انجام وظایف محوله به ویژه در امر تحقیق همراهی می‌کند.^{۳۵} اشاره مقنن ایران در این ماده به هدایت و نظارت دادستان و ارائه تعلیمات

29. Rule of law

۳۰. رسول بیرانوند، سیدعلیرضا میرکمالی و اکبررجبی «تأثیر استقلال قاضی بر تحقق عدالت اجتماعی و حقوق شهروندی»، مجله حقوق پزشکی ویژه‌نامه حقوق بشر و حقوق شهروندی، ۱۲ (۱۳۹۹)، ۳۶.

31. Singh, M.P (2000), Securing the independence of the judiciary- the Indian experience, *IND, INT L & COMPL. Rev.* 10 (2000), 245-292.

۳۲. علیرضا مهدوی، حسین احمدی و مصطفی رجایی «بررسی فقهی و قانونی علم و اجتهاد و استقلال قضا»، مجله جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۵، ۶ (۱۴۰۱)، ۳۴۱.

33. Legal challenges

۳۴. ماده ۲۲ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «به منظور کشف جرم، تعقیب متهم، انجام تحقیقات، حفظ حقوق عمومی و اقامه دعوی لازم... دادسرای عمومی و انقلاب... تشکیل می‌شود». در ماده ۲۳ این قانون آمده است: «دادسرا به ریاست دادستان تشکیل می‌شود...».

۳۵. در قوانین کیفری و رویه قضایی ایران، دادیار دارای وظایف و سمت‌های گوناگونی است که می‌توان به دادیار تحقیق،

لازم به دادیار تحقیق، در عمل این تلقی را به وجود آورده است که دادستان در تمامی شئون تحقیقی و قضایی دادیار می‌تواند مداخله و نقش آفرینی نموده و با ایجاد فضا و رفتارهای قیّم مآبانه،^{۳۶} استقلال دادیار در امر تحقیقات را مخدوش کند. در این راستا مصاحبه‌شونده شماره ۶ بیان می‌دارد: «سرپرست دادسرا، نسبت به استقلال من بی‌توجه است. با تماس‌های مکرر و نوشتن ذیل درخواست‌ها و لوابیح، انتظار دارد که خواسته او اجابت شود، گاهی عقیده‌ای بر بازداشت متهم ندارم، در حالی که ایشان به صراحت مطالبی خلاف نظر من می‌گوید».

مصاحبه‌های متعدد با دادیاران تحقیق و ارزیابی عملکرد رویه قضایی حکایت از آن دارد که دادستان و معاونین وی در فرایند تحقیقات مقدماتی پرونده‌های ارجاعی به دادیار، مداخله و به دنبال اعمال نظر خویش و کنترل این مقام در جریان تحقیقات هستند و استدلال غالب و مورد توجه آنها نیز بر مبنای ماده ۸۸ است.^{۳۷} حال آن‌که نگارنده بر این دیدگاه است که به‌رغم اشاره قانون‌گذار در مواد ۷۳ و ۸۸ قانون آیین دادرسی کیفری به ارائه تعلیمات و نظارت بر دادیار در فرایند تحقیقات، مواد متعدد نیز دلالت بر رعایت استقلال قضایی مقامات تحقیق توسط مسئولان قضایی دیگر به ویژه دادستان دارد و باید قانون اخیر را به مثابه پیکری تلقی نمود که همه اجزای آن با هم مورد ارزیابی و ملاحظه قرار گیرد. مواد ۳، ۷ و ۷۴ قانون آیین دادرسی کیفری بر ضرورت حفظ استقلال قضایی تأکید کرده است. ماده ۹۲ این قانون، بند «ز» ماده ۳ قانون موسوم به احیای دادسرا مصوب ۱۳۸۱ که تمامی قرارهای صادر شده دادیار را منوط به تأیید دادستان و لازم‌الاتباع بودن نظر او برای دادیار می‌کرد،^{۳۸} را به نحو صریح نسخ و تنها قرار نهایی و قرارهای تأمین منتهی به بازداشت متهم را مستلزم اظهار نظر دادستان نمود. سیاست تقنینی اخیر، در

دادیار ارجاع، دادیار ناظر زندان، دادیار اظهار نظر، دادیار اجرای احکام کیفری، اشاره کرد. در پژوهش حاضر، تنها به آسیب‌شناسی استقلال دادیار تحقیق در وظایف محوله پرداخته می‌شود.

36. The behavior of the guardian is maternal

۳۷. گاهی نظریات مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه، پشتوانه‌ای برای دیدگاه مذکور می‌شود. در نظریه مشورتی شماره ۲۵۷۸/۹۵/۷ مورخ ۱۳۹۵/۱۰/۱۱ آمده است: «با عنایت به اصل سلسله مراتب دادسرا که لزوم تبعیت دادیار از دادستان را در پی دارد، در صورت عدم موافقت دادستان با قرارهای دادیار نظر دادستان متبع است و چنان‌چه مطابق ماده ۹۲ قانون آیین دادرسی کیفری، تحقیقات به دادیار ارجاع شده باشد، دادیار تابع نظر دادستان است و حق اختلاف با وی ندارد». این نظریه با توجه به استدلال موجود در متن منطبق با مجموع مواد قانونی نمی‌باشد.

۳۸. ناگفته نماند حتی در زمان حاکمیت این قانون نیز به اعتقاد برخی حقوق‌دانان: «چنین امری یعنی لزوم تبعیت تام دادیار از دادستان، منصوص نیست، مقصود قانون‌گذار در مقرر مذکور، لزوم تبعیت واحد در دادسرا در خصوص حقوق جامعه است، امری که کاملاً پسندیده است». نک: حسن‌زاده و صفرنیا شهری، پیشین، ۱۶۲.

جهت استحکام استقلال دادیار تحقیق یا را فراتر نهاده و به تبعیت دادیار از دادستان در فرض مخالفت با او اشاره‌ای نکرده است و پر واضح است در موارد عدم پیش‌بینی، ارجاع به عموماً یعنی مقررات ناظر بر اختلاف مقام بازپرس و دادستان، گردیده و باید قائل به حل اختلاف توسط دادگاه براساس ماده ۲۶۹ قانون آیین دادرسی کیفری شد.^{۳۹}

بدین ترتیب، مداخله بی‌جهت و خارج از ضابطه دادستان در امر تحقیق دادیار و ضرورت تأیید همه‌ی بخشی از تصمیمات و اقدامات این مقام، می‌تواند استقلال و امنیت قضایی او را مخدوش نماید. اعطای وسعت در اختیارات و عدم ایجاد محدودیت برای دادیار توسط دادستان در امر تحقیقات مقدماتی، منافاتی با رابطه سلسله‌مراتبی^{۴۰} و شاخص‌های آن ندارد و در یک فضای تعاملی و در عین حفظ استقلال قضایی، این ارتباط از طریق هماهنگی ادامه می‌یابد.^{۴۱}

۲-۲- چیرگی قیمومت‌انگاری مقام‌های قضایی نسبت به دادیار

استقلال قضایی، پیش‌شرط حاکمیت قانون و تضمین اساسی برای رسیدگی عادلانه است. از این رو هر قاضی باید استقلال قضایی را از هر دو بعد شخصی و اصولی^{۴۲} تحکیم کند و به ظهور برساند.^{۴۳} رعایت استقلال قضایی در بعد شخصی، زمینه‌ساز احترام به یکپارچگی و استقلال قضایی در امر قضا و دیگر صاحب‌منصبان قضایی می‌شود. شورای مشورتی قضات اروپایی^{۴۴} در نظریه شماره ۲۰۰۱ تأکید می‌کند: «استقلال قضات، به نفع حاکمیت قانون و به نفع افرادی است که در جستجوی عدالت هستند»، در این نظریه شورا بیان می‌دارد: «هر تصمیمی راجع به انتصاب قاضی و شیوه آن یا دوره تصدی او، باید مبتنی بر ضوابط عینی باشد و از سوی یک مرجع مستقل اتخاذ شود یا تابع معیارهایی باشد که تضمین کند تنها

۳۹. ماده ۲۶۹ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «در هر مورد که دادستان با عقیده بازپرس مخالف باشد و بازپرس بر عقیده خود اصرار کند، پرونده برای حل اختلاف، به دادگاه صالح ارسال و طبق تصمیم دادگاه عمل می‌شود».

40. Hierarchical Relation

۴۱. در این راستا فایول (fayol) از پیشگامان علم مدیریت به هماهنگی توجه ویژه‌ای می‌کند، او هماهنگی را همچون روغنی می‌داند که لابه‌لای چرخ‌دنده‌های درون سازمان ریخته می‌شود تا حرکت و جابه‌جایی آنها بهتر و روان‌تر انجام شود. جهت مطالعه بیشتر، نک: حسن‌علی آقاجانی، هماهنگی: درون سازمانی و بین سازمانی (بابلسر: انتشارات دانشگاه مازندران، ۱۳۸۸)، ۶۳.

42. Basic Independence

۴۳. ولی‌الله حیدرنژاد و سیدمحمد مهدی غمامی، «مطالعه تطبیقی شرایط و فرایندهای انتخاب و انتصاب قضات در نظام‌های حقوقی ایالت متحده آمریکا و فرانسه»، مجله مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۰، ۱ (۱۳۹۸)، ۱۱۲.

44. The consultative, council of European Judges (CCJE)

بر مبنای ضوابط یاد شده اتخاذ خواهد شد^{۴۵}،^{۴۶}.

در ایران، فارغ‌التحصیلان دانشکده‌های حقوق از طریق ارزیابی مسائل ماهوی، عقیدتی و شخصیتی برای تصدی منصب قضا انتخاب می‌شوند.^{۴۷} این اشخاص به محض ورود به دستگاه قضایی اصولاً به‌عنوان دادیار آغاز به کار می‌کنند. ساختار و تشکیلات قوه قضاییه به نحوی تعبیه گردیده است که از ظرفیت دادیاران در دادسرا و برای امر تحقیق، تحت نظارت دادستان استفاده می‌شود. بنابراین، این دادیاران از حیث سابقه، تهی و به لحاظ تجربه، اندک و از حیث ساختاری و اداری تحت قیمومت دادستان هستند. در این میان، تفسیر تحت‌اللفظی برخی از مواد قانونی مزید بر علت گردیده و جملگی شرایطی را رقم زده که در ابتدای ورود و شروع به تحقیق دادیار، این مقام را به حاشیه کشانده و فاقد استقلال ساختاری و امنیت شغلی تلقی نموده است. تعبیر «در دادسرا، دادیار تحقیق مثل سرباز تازه‌وارد است» توسط مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ و عبارت «دادیار بی‌اختیار» مصاحبه‌شونده ۴، به وضوح کنایه مستقیم آنها به شرایط موجود و غیر مستقیم به مقامات نظام عدالت کیفری را شاهدیم. مصاحبه‌های انجام شده، گویای آن است که این قیمومت‌انگاری در دادستان، معاونین ایشان، دادیار ارجاع، دادیار اظهارنظر، بازپرسان باسابقه، مقامات دادگاه اعم از نخستین و تجدید نظر وجود دارد و مصاحبه‌شونده‌ها هریک از زاویه‌مقامی به آن پرداختند. به‌عنوان نمونه، مصاحبه‌شونده شماره ۱۹ بیان می‌دارد: «همکار قضایی دادگاه طوری برای من نوشته است که انگار من ضابط او هستم، نه رعایت شأنی و نه مراعات استقلالی، بحث این نیست که چرا نوشته، آن است که این چه لحنی است در صورت جلسه به کار برده است».

قیمومت‌انگاری برخی از مقام‌های قضایی، نشان‌گر غفلت و فراموشی آنها از کسب سابقه و تحصیل تجربه در چنین فضای و با شروع دادیاری، است. بی‌تردید، رعایت استقلال قضایی این مقامات در

45. CCJE s' Opinion N.1 (2001) par.37.

۴۶. کمیسیون اروپایی ارتقای عدالت، ارزیابی نظام‌های قضایی اروپا در سال ۲۰۱۲ (تهران: انتشارات پژوهشگاه قوه قضاییه، ۱۳۹۵)، ۱۹۹-۱۹۸.

۴۷. کشورهای دارای نظام حقوق عرفی و کشورهای متأثر از نظام حقوق نوشته به طور سنتی دو روش متمایز را برای انتخاب قاضی اتخاذ کرده‌اند: در کشورهای دسته اول، قضات معمولاً از بین حقوق‌دانان باتجربه و وکلای باسابقه انتخاب می‌شوند، اما کشورهای دارای حقوق نوشته به طور سنتی از نظام شغلی پیروی می‌کنند و فارغ‌التحصیلان حقوق از طریق سنجش و ارزیابی انتخاب می‌شوند. نک:

Guidance for promoting judicial independence and impartiality, papers FUSAID (NGO) available at: www.usaid.gov/our_work/democracy_and/pnacm_2007.pdf, (2007).

گرو تحکیم ابتدا به ساکن این مؤلفه توسط خود آنهاست و شایسته است این مقامات، دادیار را به‌عنوان قاضی پذیرفته و با نگرشی بر اهمیت کار وی به‌عنوان مقامی که شالوده پرونده کیفری را بنا نهاده، در جهت رعایت استقلال او، از به‌کارگیری الفاظ، عبارات و رفتارهای مخل شأن و استقلال این مقام دوری گزینند.

۲-۳- فقدان باورمندی نسبت به استقلال دادیار

اعتقاد و باورمندی به لزوم استقلال دادیار تحقیق در دادگستری به‌ویژه توسط مقامات قضایی دادسرا و دادگاه، یکی از اصلی‌ترین شاخصه رعایت آن در رویه قضایی است. از یک سو تا تلقی این ضرورت در بعد شخصی برای هر یک از قضات وجود نداشته باشد، نمی‌توان در حوزه عمل بدان پایبند بود. از سوی دیگر، دادیاران تحقیق ضمن باور به این اصل مهم، باید با اهتمام حداکثری در پی رعایت استقلال خویش در امر تحقیق برآیند و از هر گونه اظهارنظر و عملکردی که استقلال آنها را با خدشه روبرو می‌سازد، خودداری کنند. بر این اساس در این گفتار، عدم باورمندی مقام‌های قضایی و دادیار به اصل استقلال تحقیقی این مقام، بررسی خواهد شد.

۲-۳-۱- عدم باورمندی مقام‌های قضایی

بسیاری از چالش‌های فراروی استقلال دادیار تحقیق در وظایف محوله، حاصل از عدم باور به لزوم رعایت آن است. نگارنده بر این نگرش است که این اعتقاد به صورت دفعی و به یک‌باره شکل نگرفته و ناشی از تحولات تقنینی (اغلب بعد از قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۱) و بسترهای ساختاری به‌کارگیری دادیار بوده است. در نهایت در فرایندی آرام و تدریجی شرایطی رقم خورده است که شأن این مقام قضایی تا حد ضابط تقلیل یافته است. بند «ز» ماده ۳ قانون اخیر که تصویب آن توأم با شتاب‌زدگی و بی‌تدبیری را حکایت داشت، موجبات سردرگمی و اختلال در مسیر اجرای عدالت را فراهم کرد. ضرورت اظهارنظر دادستان نسبت به تمامی قرارهای دادیار حتی قرار ارجاع امر به کارشناسی و تبعیت این مقام از نظرات او اگرچه غیر قانونی، حقوق دانان را بر آن داشت که به بازشناسی جایگاه و اعتبار تصمیمات دادیار در نظام قضایی ایران بپردازند و به دنبال استقلال و اعتبار به اظهارنظر و عملکرد او در تحقیقات مقدماتی باشند.^{۴۸} با این همه رویه قضایی به خصوص مقاماتی که همراه

۴۸. تحقیق، امری قضایی است، هر یک از مقام‌های دادسرا در امر تحقیق استقلال دارند، آن‌گونه که قضات برای تصمیمات اتخاذ شده در جریان تحقیق نیازمند به اخذ نظر دادستان نمی‌باشند، لذا، صدور قرارهای اعدادی مانند قرار ارجاع به

با دادیار در سیستم دادسرا، فعالیت داشتند، نص یاد شده را فارغ از تفسیر دانسته و از همان ابتدای لازم‌الاجرا شدن این قانون، در پی اجرای بی‌چون و چرای آن بودند. به‌کارگیری حداکثری این بند توسط دادستان، معاونین وی یا دادیارانی که از طرف دادستان وظایف اظهارنظر را برعهده داشتند، با استحکام و جدیت بیشتری همراه شد. مقامات اخیر به جهت مسئولیت اداری و ساختاری آنها، شرایطی را از ابتدای شروع به کار دادیار فراهم آوردند که دادیاران با این فضا مانوس شده و چاره‌ای در پذیرش چنین روبه‌ای نداشتند. رفته‌رفته این باور شکل گرفته که دادیار تابع ضوابط از پیش تعیین شده و تصمیمات دادستان است و اعتقاد یاد شده، با ارتقاء بعدی مقامات مسئول در دادسرا به دادگاه و استفاده از ظرفیت دادگاه به‌عنوان مرجع عالی، تقویت گردیده است تا جایی که امروزه به نقل از مصاحبه‌شونده ۲ «چیزی از دادیار و استقلال او باقی نمانده است». مصاحبه‌شونده شماره ۱۱ بیان می‌دارد: «اگر قرار باشد مقام اظهارنظر در همه قرارها دخالت کند که نمی‌توان اسمش را قرار یا تصمیم دادیار گذاشت، خودشان رأساً صادر کنند و به قول معروف ریش و قیچی دست خودشان».

ناگفته نماند برخی از دادستان‌ها، همواره به دنبال تحکیم استقلال دادیار در امر تحقیقات مقدماتی هستند و از هر گونه مداخله مخل امنیت قضایی دادیار پرهیز می‌نمایند. با یکی از دادستان‌ها مصاحبه شد (مصاحبه‌شونده ۱۷)، ایشان اعتقاد دارد: «من معتقدم دادیار رو باید بهش پر و بال داد، دادیار اگر پیش من استقلال نداشته باشه، نتونه حرفش رو بزنه، کارش رو بکنه و هی من دخالت کنم، این دادیار، نمی‌تونه در برابر خواسته‌های غیرمتعارف مسئولان خارج از دادسرا، مقاومت کنه».

۲-۳-۲- نبود باورمندی دادیار

بی‌تردید، باورمندی دادیاران تحقیق نسبت به حفظ و ارتقای استقلال خویش در پرونده‌های ارجاعی، بیش از هر راهبرد دیگری تاثیرگذار است. حرکت در مسیر خلاف تثبیت و تقویت استقلال قضایی در بسیاری از دادیاران، به‌عنوان یک معضل اساسی گریبان‌گیر استقلال آنها شده است. هدایت تحقیقات جنایی پرونده‌های آنها توسط دادستان، معاونان ایشان و یا حتی دادگاه (در موارد تقایص غیرقانونی) و تعمیم افراطی رابطه سلسله‌مراتبی اداری به امورات و شئون قضایی، به امری مطلوب و تثبیت شده برای غالب دادیاران تبدیل گشته است. در همین راستا به تعبیر جالبی از مصاحبه‌شونده شماره ۲۲ می‌رسیم که بیان داشت: «ما از خودی چوب می‌خوریم».

کارشناس یا صدور قرارهای تامین را بدون دخالت دادستان برعهده دارند. نک: حسن‌زاده و صفرنیا شهری، پیشین، ۱۸۱.

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با نسخ صریح قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۱ و بند «ز» ماده ۳ آن، در پی رعایت استقلال دادیار تحقیق و پیروی از رویه حقوق دانان و دادیارانی است که معتقد به عدم ضرورت اظهارنظر دادستان نسبت به قراردادهای اعدادی دادیار بودند. امروزه اگرچه دادیاران به موجب ماده ۹۲ این قانون، تنها در قرار نهایی و قرار تأمین منتهی به بازداشت متهم، پرونده را نزد دادستان یا جانشین وی ارسال می‌کنند اما تا بدان جا پیش نرفته‌اند که از سکوت فرض اختلاف نظر، قائل به اصرار بر اعتقاد قضایی خویش طبق ماده ۲۶۹ و امکان حل اختلاف دادگاه شوند. این تلقی ناشی از برداشت ناموجه دادیاران از ماده ۸۸ است. به دیگر سخن، دادیاران خود نیز همراه با دیگر مقامات قضایی شده و نه تنها گامی در راستای استقلال خویش بر نمی‌دارند که با تقویت استدلال رقیب یعنی سایر مقامات قضایی، در پی تأیید گفته مصاحبه‌شونده ۲۲ و تصدیق ضرب‌المثل فارسی از «ماست که برماست»^{۴۹} برمی‌آیند، حال آن‌که بنا به تعبیر دیگر این مصاحبه‌شونده: «حرمت امام‌زاده با متولی است».

۲-۴- ابهام و همپوشانی در گستره وظایف و اختیارات دادیار

در مواردی وظایف و اختیارات دادیار تحقیق به لحاظ قانونی و قضایی همراه با ابهاماتی است که برخی از تفاسیر در جهت رفع آنها می‌تواند زمینه خدشه به استقلال دادیار را فراهم کند. به‌عنوان راهبرد می‌توان به این نکته توجه داشت که استقلال قضایی یکی از مؤلفه‌های اساسی دادرسی منصفانه^{۵۰} است و باید در موارد ابهام و اجمال از استدلال جهت‌دار در راستای لطمه به این اصل، خودداری کرد. به نمودهایی از این ابهامات پرداخته می‌شود.

مجازات قتل عمد فرزند توسط پدر یا غیرمسلمان توسط مسلمان به جهت فقدان شرایط تشریحی قصاص، براساس ماده ۳۰۱ قانون مجازات اسلامی،^{۵۱} دیه و تعزیر دارد. کیفر تعزیری آن وفق ماده ۶۱۲ این قانون بخش تعزیرات مصوب ۱۳۷۵، حبس درجه چهار است (طبق ماده ۱۹ و تبصره ۲ آن از قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲) و افزون بر بازپرس، مستفاد از ماده ۳۰۲ و ملاحظه بند اخیر ماده ۹۲ قانون آیین دادرسی کیفری، در صلاحیت دادیار تحقیق نیز است. با این حال، رویه قضایی با این استدلال که

49. Accusing the times is but excusing ourselves

50. Fair trial

۵۱. این ماده مقرر می‌دارد: «قصاص در صورتی ثابت می‌شود که مرتکب، پدر یا از اجداد پدری مجنی علیه نباشد و مجنی علیه، عاقل و در دین با مرتکب مساوی باشد».

مجازات اولیه قتل عمد قصاص است قائل به صلاحیت بازپرس می‌باشد. این در حالی است که مجازات ابتدایی در چنین فروضی، دیه است. نمونه دیگر، تحقیق در پرونده‌های مواد مخدر است که مجازات جرمی در وضعیت عادی و بدون اعمال کیفیات مشدده عام، در صلاحیت دادیار تحقیق نیز هست ولی در صورت رعایت مقررات تعدد یا تکرار جرم، واجد مجازات‌های مندرج ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری می‌گردد. به طور مثال، در ارتکاب جرایم موضوع ماده ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن مصوب ۱۳۷۶، چنانچه میزان مواد مرتکب بیش از چهار گرم تا پانزده گرم باشد (بند ۴)، در حالت معمول با لحاظ ماده ۱۹ و تبصره آن از قانون یاد شده تا هشت سال حبس پیش‌بینی شده (درجه ۴) و در صلاحیت دادیار نیز است. حال در صورت تکرار رفتار سابق با همان میزان مواد بر اساس ماده ۹ این قانون و رأی وحدت رویه شماره ۷۷۶ دیوان عالی کشور، امکان محکومیت مرتکب به ۱۲ سال حبس پیش‌بینی شده (درجه ۳) و در نتیجه با اتخاذ کیفیت مشدده در صلاحیت بازپرس است. بدین ترتیب، در این گونه موارد و به‌عنوان راهکار، آن مجازاتی ملاک و ضابطه تعیین صلاحیت مقام تحقیق است که ابتدایی و بدون لحاظ اوصاف مشدده است؛ بنابراین، در فروض توصیف شده، دادیار تحقیق نیز می‌تواند وظیفه تحقیقی را برعهده گیرد.

گاهی جرایمی به نحو شفاف در صلاحیت دادیار تحقیق نیز است ولی رویه قضایی در مسیری حرکت نموده که بیشتر از ظرفیت بازپرسان در تحقیقات جنایی آن بهره می‌برد. به‌عنوان مثال، می‌توان به بزه کلاهبرداری اشاره کرد که طبق ماده ۱ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷، واجد مجازات تعزیری درجه چهار بوده و بر اساس رأی وحدت رویه شماره ۷۴۴ هیأت عمومی دیوان عالی کشور اصولاً در صلاحیت دادگاه کیفری دو است (منصرف از موارد موضوع ماده ۴ این قانون) ولی در رویه، به‌ویژه در حوزه قضایی کلان شهرها تحقیقات مقدماتی توسط بازپرسان انجام می‌شود.

نگارنده معتقد است چنانچه این ارجاع در فروض اشاره شده به جهت دانش و تجربه بوده، فاقد خدشه به استقلال دادیار تحقیق است؛ اما در صورت خلاف آن، به جهت عدم اعتماد به دادیاران تحقیق، ضربه‌ای بر بیکره استقلال آنها تلقی می‌شود. امید است که رویه قضایی به ویژه دادستان و معاونین او یا مقامات ارجاع که خود اصولاً دادیار هستند به این مهم توجه و اقدام به ارجاع این جرایم به دادیاران تحقیق نمایند.

۲-۵- فقدان معیار مشخص در ارجاع پرونده و تورم پرونده‌های ارجاعی

مدیریت حکمیانه و مدیرانه در ارجاع پرونده‌ها، همراه با معیارهای فراگیر، قانونمند و ضمانت‌اجرای مناسب، نقش مؤثر و سازنده‌ای در تمثیت امورات قضایی و تضمین بهداشت فرآیند دادرسی و کارآمدی دستگاه قضایی خواهد داشت.^{۵۲} ارجاع عادلانه و فارغ از هرگونه سوگیری و جانبداری و تعلق ناشی از فقدان ضرب‌الاجل، مدیریت آمیخته به علم و هنری است که در تحقق «عدالت شکلی»^{۵۳} و بلکه «عدالت ماهوی»^{۵۴} و تضمین سلامت دادرسی منصفانه، نقش بسزایی دارد. کاربرد ضوابط شکلی در تحقق عدالت قضایی، چنان‌چه از مقررات ماهوی بیشتر نباشد، کمتر نخواهد بود. اهمیت دادرسی کیفری به آن است که قانون تمام افراد جامعه محسوب می‌شود. برخلاف قانون کیفری ماهوی یعنی قانون مجازات که مخاطب آن مجرمین هستند و تا کسی مرتکب جرم نشود، سروکاری با آن قانون ندارد.^{۵۶} بند ۳ نتایج اعلامیه سال ۲۰۰۰، نخستین کمیسیون مطالعاتی اجرای عدالت و جایگاه قوه قضاییه انجمن بین‌المللی قضا،^{۵۷} تحت عنوان استقلال قاضی در سازمان خود مقرر می‌دارد: «از میان موضوعاتی که می‌تواند استقلال قاضی را به مخاطره بیاندازد حجم کار گسترده... وضع سهمیه‌ها و ارجاع خودسرانه پرونده‌ها... است». بدین ترتیب، مدیریت ارجاع، امری فنی، هنری و تأثیر زیادی بر تضمین دادرسی بی‌طرفانه و سلامت فرآیند تحقیقاتی دارد.

در عمل، مقدمات ارجاع پرونده‌های کیفری که از ارکان مدیریت قضایی پرونده‌ها به شمار می‌آید، با ارسال پرونده از طریق دفاتر خدمات الکترونیک قضایی یا ضابطان دادگستری، نزد دادستان، معاون او و یا دادیار ارجاع، فراهم می‌شود. مدیر ارجاع با هر عنوانی، عملکرد او باید به گونه‌ای باشد که افزون بر اصحاب دعوا، قضا نیز از ارجاع آنها دلهره‌ای نداشته باشند. این ارجاع برای انتظام مدیریت قضایی پرونده‌ها، ضرورتی انکارناپذیر است و ورود خودسرانه و بدون ارجاع، شائبه جانبداری آنها را رقم خواهد زد. از سویی، ارجاع حجم زیاد پرونده بدون هرگونه ضابطه و سازماندهی مشخص به دادیاران تحقیق، نیز

۵۲. علی امیری، جواد طهماسبی و بتول پاکزاد «کاربرد مدیریت ارجاع در تضمین دادرسی بی‌طرفانه کیفری»، مجله حقوقی دادگستری، ۸۵، ۱۱۴ (۱۴۰۰)، ۲۸.

53. Formal justice

54. Substantive justice

۵۵. جورج پی فلچر، مفاهیم بنیادین حقوق کیفری (مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۴)، ۳۵۱.

۵۶. جواد طهماسبی، آیین دادرسی کیفری (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۶)، ۳۹.

57. Study Commission of Justice Implementation and Judiciary of the International Association of Judges

می‌تواند موجبات جانبداری و نقض استقلال قضایی را فراهم کند.^{۵۸} به عبارت دیگر، صرف‌نظر از این که دادستان مقام تعقیب است و نمی‌تواند با انتخاب قاضی تحقیق مدنظر، موجبات خروج از بی‌طرفی را فراهم کند،^{۵۹} نبود معیار مشخص و ارجاع حجم بی‌شمار پرونده به دادیاران تحقیق با استقلال این مقام منافات دارد. مصاحبه‌شونده شماره ۱ اذعان می‌دارد: «وقتی دویست پرونده در ماه به من ارجاع می‌شود، معلوم است کیفیت رسیدگی در شعبه من چطور است، حالا در کنار این موضوع، شما باید یک خروجی به میزان ورودی هم داشته باشید، مشخص است نمی‌توانید راحت به پرونده‌ها رسیدگی کنید، نمی‌توانید تحقیقات مفصل حداقل در برخی از آنها، اصلاً شما بگویید یکی از آنها، انجام بدهید».

نتیجه بدیهی ارجاع فراوان پرونده، افزون‌بر اطاله دادرسی، ابتلای شعب دادیاری به تورم پرونده و تراکم آن است. دادیار تحقیق در وضعیتی قرار می‌گیرد که ناچار به ایجاد تعادل در ورودی / خروجی ماهانه و فراتر از آن جمع‌آوری و مختومه کردن پرونده‌های گذشته است. این امر سبب می‌شود تا کمیت در اولویت اصلی این مقام تحقیق قرار گرفته و کیفیت تحقیقات مقدماتی رو به افول رود. به‌عنوان راهبرد، وجود قوانین جامع، شفاف و منطبق با واقعیات قضایی و حجم پرونده‌ها در جهت استقلال مقام تحقیق، تبیین اهمیت جایگاه مقام ارجاع، ضابطه‌مند نمودن کیفیت انتخاب و انتصاب مقام ارجاع، سازماندهی ارجاع از طریق ایجاد معیار مناسب در واگذاری پرونده‌ها و تعداد آنها، ایجاد ضابطه برای ارزیابی عملکرد مقام ارجاع، فعال کردن سیستم نظارت و بازرسی و نظارت کارآمد بر کیفیت مدیریت ارجاع، می‌تواند از موانع و آسیب‌های تضمین دادرسی بی‌طرفانه و خدشه به استقلال دادیار تحقیق جلوگیری کند.

۲-۶- وظایف مختلف و عملکرد جزیره‌ای

از چالش‌های حقوقی دیگر که با استقلال دادیار در تحقیقات جنایی منافات دارد، پیش‌بینی وظایف

۵۸. یکی از مواردی که موجب نقض الزامات دادرسی عادلانه، ازجمله اصل تساوی سلاح‌ها و اصل بی‌طرفی است، ارجاع پرونده به بازپرس و دادیاران تحقیق، توسط دادستان است و این وظیفه نیز برعهده دادیار ارجاع گذاشته شده است، بدین نحو که دادستان از میان دادیاران تحقیق با ابلاغ داخلی، یک نفر را به عنوان دادیار ارجاع انتخاب می‌کند که نسبت به ارجاع پرونده‌ها به شعب بازپرسی و دادیاری اقدام کند. نک: رحمان پیوست، مهدی شیدائیان و محمدخلیل صالحی «چالش‌های دادستان در اجرای دادرسی عادلانه و راهکارهای آن»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۱، ۴۰ (۱۴۰۱)، ۸۰.

۵۹. اصل بی‌طرفی در رسیدگی کیفری اقتضای این را دارد که دادستان به عنوان طرف دعوای کیفری و مقام تعقیب، نتواند قاضی خویش را انتخاب نماید. وجود قاضی مستقل ارجاع، می‌تواند از هر گونه شائبه جانبداری جلوگیری نموده و مقدمات رسیدگی بر مبنای بی‌طرفی و دادرسی منصفانه را ایجاد کند. نک: قائدی، پیشین، ۱۳۵.

مختلف برای این مقام به ویژه در سیاست جنایی قضایی و در نتیجه عملکرد گوناگون او است. رویه قضایی با محوریت دادستان، از ظرفیت مواد قانونی حداکثر بهره را برده (مثلاً ماده ۸۸) و از دادیار در وظایف و سمت‌های مختلف ارجاع، اظهارنظر، ناظر زندان، اجرای احکام کیفری و تحقیق (و حتی گاهی ترکیبی) استفاده می‌نماید.^{۶۰} این امر سبب شده که دادیار این احساس ناامنی را در طول فرایند تحقیقات جنایی داشته باشد که ممکن است امروز به‌عنوان دادیار تحقیق و روزهای آتی تحت عنوان دادیار اجرای احکام کیفری به ایفای وظیفه بپردازد. عملکرد جزیره‌ای^{۶۱} این مقام موجب گشته است که دادستان‌ها از دادیارانی که با او به لحاظ دیدگاه و نوع عملکرد نزدیک بوده، استفاده کنند و تحقیقات پرونده‌ها را با ارجاع به دادیاران تحت کنترل و نظارت، دنبال نمایند. در مواردی دادیاران را محک زده و پس از مدتی تحقیق به جهت عدم همسویی، نسبت به تغییر سمت او اقدام می‌کنند. در این راستا صاحب‌شونده شماره ۲۴ عقیده دارد: «در رویه قضایی از بین وظایف دادیار، تحقیق در اولویت و تمایل بیشتری برای دادیاران است، دادیاران سعی می‌کنند نظر دادستان را جلب و در امر تحقیق به ایفای نقش بپردازند و از رفتارهایی که باعث تغییر سمت می‌شود جلوگیری کنند، حتی من دیدم که برخی از دادیاران به جهت این که نظر دادستان یا معاونین او را تأمین نکرده‌اند، تحقیقاتی خاص مثلاً پرونده‌های تصادف، به او واگذار شده است که این پرونده‌ها بیشتر کار اداری است تا قضایی».

از سویی، ماده ۷۶ قانون آیین دادرسی کیفری^{۶۲} به نوعی اعمال سلیقه دادستان را تجویز کرده و بر نقض استقلال دادیار دامن زده است. بر اساس این ماده، حتی در صورتی که وظیفه دادیار، انجام تحقیق می‌باشد، دادستان ممکن است در پرونده‌ای چندین دادیار را مسئول بخشی از تحقیقات نموده و در نهایت از هیچ یک از دادیاران در جهت ارجاع دائمی استفاده نکند. این در حالی است که یکی از اصول حاکم بر تحقیقات، اصل قائم به شخص بودن امر تحقیق است و تحقیق باید توسط مقام تحقیق واحد و به نحو یکپارچه انجام شود؛^{۶۳} بنابراین، تحدید یا سلب صلاحیت تحقیقی دادیار اعم از ارجاع موقت یا

۶۰. در رویه قضایی، ابلاغ سبز صادر شده برای دادیار به نحو کلی و بدون درج نوع وظیفه و شعبه مربوطه است و این مهم واجد نقش اساسی در لطمه به استقلال دادیار تحقیق است.

61. islanded operation

۶۲. در این ماده آمده است: «دادستان پیش از آن که تحقیق در جرمی را از بازپرس بخواهد یا جریان تحقیقات را به‌طور کلی به بازپرس واگذار کند، می‌تواند اجرای برخی تحقیقات و اقدامات لازم را از بازپرس تقاضا کند. در این صورت، بازپرس مکلف است فقط تحقیق یا اقدام مورد تقاضای دادستان را انجام دهد و نتیجه را نزد وی ارسال کند».

۶۳. ماده ۹۸ قانون آیین دادرسی کیفری در این ارتباط مقرر می‌دارد: «بازپرس باید شخصا تحقیقات و اقدامات لازم را به‌منظور

انتقال دادیار از شعبه تحقیقی یا ارجاع پرونده‌های خاص (توام با غرض)، نافی استقلال این مقام است. پیشنهاد می‌شود از اختیارات دادستان کاسته و در ابلاغ سبز نوع سمت دادیار و شعبه مربوطه مشخص شود تا زمینه نقض استقلال وی در مواردی که از دادیار در تحقیقات مقدماتی استفاده می‌شود، کاهش یابد. تا اصلاح قوانین موجود و اعطای استقلال به دادیاران تحقیق، ارجاع، اظهارنظر و اجرای احکام کیفری که در شکل‌گیری رویه قضایی منسجم، اهمیت دارد، دادستان کل کشور با صدور بخش‌نامه در چهارچوب قانون می‌تواند ضوابطی جهت به‌کارگیری دادیاران در سمت‌های قضایی مذکور تعیین و از اختیارات سلیقه‌ای مقامات قضایی به ویژه دادستان، بکاهد.

۲-۷- استرداد امر ارجاع شده به دادیار تحقیق

یکی از مسائل مرتبط با اصل تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق آن است که آیا دادستان حق دارد امر ارجاع شده به مقام تحقیق را مسترد دارد؟ به‌عنوان مقدمه باید گفت که دادن چنین اختیاری به مقام تعقیب، نقض اصل تفکیک است چراکه دادستان با استرداد پرونده از مقام تحقیق که وظیفه تحقیق را مطابق با نظر او انجام نمی‌دهد، در روند تحقیقات مداخله خواهد کرد.^{۶۴} قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸، پاسخ این پرسش را به صراحت نداده بود؛ اما در ماده ۲۶۲ آن، به عدم امکان استرداد پرونده ارجاع شده به دادگاه توجه کرده بود. اداره حقوقی قوه قضاییه در نظریه مشورتی شماره ۳۷۱۴/۷ مورخ ۱۳۸۸/۰۶/۱۸ با این استدلال که داشتن حق نظارت دادستان به وی این اجازه را نمی‌دهد که به‌طور مستقیم پس از ارجاع پرونده به بازپرسی آن را اخذ و به شعبه دیگر ارجاع نماید و تصویب قانون مذکور در سالی بوده که دادسرا فعالیت نداشته است، قائل به عدم توانایی دادستان در استرداد پرونده از شعب بازپرسی بود. قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به صراحت در تبصره ماده ۳۳۹ به عدم امکان استرداد پرونده ارجاع شده به شعب بازپرسی، اشاره کرده است. در این تبصره به شعب دادرسی اشاره نگردید و همین سکوت موجبات سوءاستفاده و تفسیر مخل استقلال دادیار تحقیق و در نتیجه تلقی عدم شمول این مقرر به شعب دادرسی، را فراهم نمود. مصاحبه‌شونده شماره ۹ بیان می‌دارد: «بارها پرونده از من در طول تحقیقات گرفته شده است و معاون دادستان خودش تحقیق کرده یا به همکار قضایی دیگری ارجاع نموده است، شما می‌گویید که نمی‌شود

جمع‌آوری ادله وقوع جرم به‌عمل آورد...». به‌رغم اشاره به مقام بازپرس در این ماده و ماده ۷۶، این مواد شامل دادیار تحقیق به عنوان یکی از مقامات تحقیق نیز می‌شود.

۶۴. قانلی، پیشین، ۹۰.

مسترد کرد، در حالی که مسترد نکردن برای همکاران مافوق عجیب است و خیلی از دادیاران هم برای آنها مهم نیست، مثلاً همکار خودش دادیار است و ارجاع پرونده با او است، خود ایشان پرونده را می‌گیرد و به دادیار دیگری می‌دهد».

نگارنده بر این نظر و پیشنهاد است که از یک‌سو، ممنوعیت مقرر در این تبصره به منظور تأمین استقلال قضات پیش‌بینی شده است و چنان‌چه با هر توجیهی تردید در امکان یا عدم امکان استرداد حاصل شود، با توجه به استقلال دادیار باید قائل به عدم امکان استرداد پرونده بود. از سوی دیگر، در قانون آیین دادرسی کیفری در بیان شعبه و مقام تحقیق در دادسرا اغلب از شعبه بازپرسی و مقام بازپرس یاد نموده است و در مواردی که به دادیار و شعبه دادیاری در امر تحقیق وظایف و اختیاراتی واگذار می‌شود، جز در موارد صلاحیت و وظایف اختصاصی بازپرس، این مقررات ناظر بر دادیار و شعب دادیاری نیز هست به ویژه در جایی که با استقلال قضایی در ارتباط است؛ بنابراین نمی‌توان پرونده ارجاع شده به شعب دادیاری جهت تحقیق را مسترد کرد.^{۶۵} بدین ترتیب، گرفتن دادیار تحقیق از پرونده و گرفتن پرونده از این مقام هر دو از عوارض مبسوط‌الید بودن مدیران قضایی در دادسرا است که می‌تواند استقلال و منزلت قضات را مخدوش نماید.^{۶۶}

۳- چالش‌های فراحقوقی

در بخش گذشته، شماری از مهمترین چالش‌های حقوقی فراروی استقلال دادیار در تحقیقات جنایی به تفصیل بررسی شد. این بخش می‌کوشد مهمترین چالش‌های فراحقوقی پیش‌روی استقلال دادیار تحقیق را در قالب چهار گفتار بررسی کند.

۳-۱- آمارگرایی بی‌ضابطه

آمار و برنامه‌ریزی به‌عنوان ابزارهای لازم در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور شناخته می‌شود. از این رو جمع‌آوری داده‌ها در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری دولت‌مردان و سیاست‌گذاران برای

۶۵. برخی از حقوق‌دانان معتقدند: «عدم تسری این ممنوعیت، مبتنی بر این باور است که در موارد انجام تحقیقات مقدماتی توسط دادیار، وی این کار را از طرف دادستان و به نیابت از او صورت می‌دهد و منعی برای دخالت دادستان برای خاتمه بخشیدن به نیابت نایب نیست». نک: علی خالقی، نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵)، ۳۸۲.

۶۶. علی امیری، جواد طهماسبی و بتول پاکزاد «کاربرد مدیریت ارجاع در تضمین دادرسی بی‌طرفانه کیفری»، مجله حقوقی دادگستری، ۸۵، ۱۱۴ (۱۴۰۰)، ۲۸.

ساختن آینده جامعه بسیار مؤثر است. امروزه لازمه حکمرانی خوب وجود نظام آماري مطلوب، شفاف و پاسخگو است. برخورداری از آمارهای متقن در همه امور، اعم از سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، تعیین اهداف و خط‌مشی‌ها تا آنجا مهم است که بسیاری از کارشناسان، اطلاعات آماری را زیربنای همه برنامه‌ریزی‌ها به شمار می‌آورند و میزان توسعه یافتگی کشورها ارتباط تنگاتنگ با حجم و کیفیت آمار و اطلاعات تولید شده دارد. آمار و برنامه‌ریزی پدیده‌های همزاد و همراه یکدیگر و در عین حال لازم و ملزوم هستند که در تعامل با هم معنی و مفهوم می‌یابند و هیچ برنامه‌ای بدون آمار صحیح به موفقیت منجر نخواهد شد.

اثرات مثبت آمار و کیفیت آن نقش حیاتی برای تولیدکننده آن دارد و موضوع حائز اهمیت، مدیریت کیفیت آمار است.^{۶۷} یکی از زمینه‌های جدی و حساس کاربرد این علم، آمار در علوم قضایی است که بهره‌گیری از آن در سیستم قضایی جلوه‌ها و اثرات مثبت گوناگونی دارد که یکی از نمودهای آن، لحاظ میزان پرونده‌های ورودی به شعب و مطابقت آن با پرونده‌های خروجی آنها و حجم پرونده‌های ماهانه ارجاعی به شعب است. این امر در تعیین میزان ورودی و خروجی (کمیت)، ارزیابی عملکرد مقامات قضایی و جلوگیری از اطاله دادرسی (کیفیت) نقشی بنیادی دارد اما استفاده از این ظرفیت نباید اهداف عالیه دستگاه قضایی از جمله اجرای عدالت، احقاق حق و استقلال قضا را مخدوش سازد.

امروزه دادگستری ایران به ویژه دادسرا با حجم عظیمی از ورودی پرونده مواجه است، در این بین، در میان شعب دادسرا، شعبه دادیاری به لحاظ طبع وظیفه و صلاحیت وی در جرایم کم‌اهمیت و ابتلای جامعه به جرایمی که اکثریت آن در صلاحیت دادیار است،^{۶۸} بیشترین میزان ورودی پرونده را به خود اختصاص داده است. مصاحبه‌شونده شماره ۱۴ بیان می‌دارد: «بیشترین میزان ارجاع من، به شعب دادیاری است و جرایم توهین، تهدید و ایراد ضرب و جرح عمدی ساده که غالب پرونده‌ها است، به این شعب ارجاع می‌شود». حال انتظار است که دادیاران تحقیق که گاهی میزان ورودی ماهانه آنها به دویست پرونده می‌رسد،^{۶۹} خروجی مشابه و حتی بهتر از ورودی داشته باشند. براینده قابل پیش‌بینی آن

۶۷. زهرا نجفی، طهمورث حسنقلی‌پور و فرشاد گلستان، «بررسی جایگاه مرکز آمار ایران با استفاده از روش AHP»، پژوهش‌های مدیریت در ایران، ۱۸، ۳ (۱۳۹۳)، ۲۱۰.

۶۸. تقریباً در تمامی حوزه‌های قضایی کشور جرایم توهین، تهدید، ایراد ضرب و جرح عمدی، تصرف عدوانی و مزاحمت ملکی، بیشترین تعداد ورودی پرونده‌ها را به خود اختصاص داده است.

۶۹. به نقل از مصاحبه‌شونده ۳ که بیان می‌کند: «گاهی من به دویست پرونده و حتی بیشتر رسیدگی می‌کنم».

است که دادیار تحقیق در بسیاری از پرونده‌ها باید تحقیقات را محدود و بر این اساس نسبت به مختومه کردن آنها اقدام نماید. مصاحبه‌شونده ۱۵ اشعار می‌دارد: «ورودی شما باید با خروجی همخوانی داشته باشد، سیستم این انتظار را دارد و اگر این تعادل رو برقرار نکنی و هر ماه آمار منفی بدهی، نمی‌پذیرند و قطعا با شما برخورد می‌شود». مصاحبه‌شونده شماره ۲۰ بیان می‌کند: «خودم تا الان مشکلی به لحاظ آماری نداشتم، منظورم اینه که عملکرد منفی نداشتم ولی به‌طور قطع به جاهایی لازم بوده تحقیقاتی انجام بشه که به خاطر وضعیت شعبه‌ام که با منفی روبرو بوده، قید اون تحقیقات رو زدم و پرونده رو مختومه کردم».

وجود انتظار و فشارهای آماری که در پایان هر ماه دادیاران تحقیق با آن روبرو هستند، می‌تواند استقلال این مقام را در فرایند تحقیقات جنایی با چالش مواجه نماید. مصاحبه‌های مورد استناد، گویای آن است که تعداد زیادی از دادیاران تحقیق گله‌مند از فشارهای آماری پایان ماه در راستای مختومه نمودن پرونده‌ها هستند و هر یک مصادیقی را مطرح کرده که پیش از تکمیل تحقیقات و بررسی تمامی زوایای پرونده، اقدام به مختومه نمودن آن در جهت جلوگیری از عملکرد منفی شعب تحت تصدی، کردند.

اجرائی نمودن طرح بازرسی و بازبینی کیفیت رسیدگی به پرونده‌های قضایی به ویژه پرونده‌های مختومه شده در چند روز منتهی به آخر هر ماه (آن هم به وسیله یک گروه مستقل و جدا از واحدهای درگیر)، عدم توجه دادیاران تحقیق به فشارهای آماری در صورت تضییع حقوق مراجعان و خدشه به استقلال آنها، توییح و تنزل مقامات قضایی آمارگرا و بی‌توجه به کیفیت آن، ارتقا و تقویت انگیزه دادیاران مقاوم در برابر پدیده آمارگرایی، اتخاذ روش‌هایی نوین توسط معاونت راهبردی قوه قضاییه در راستای کاهش تبعات منفی آمار پایان ماه و اعلام آن به واحدهای تابعه،^{۷۰} سازوکارهای موفق در جهت افزایش

۷۰. معاونت راهبردی قوه قضاییه یا مرکز آمار و فناوری اطلاعات این قوه، می‌تواند در راستای بهبود وضعیت کنونی، از نظرات دادیاران تحقیق و سایر مقامات درگیر مستقیم در پدیده آمار، استفاده نماید. با این حال علی‌رغم وجود معاونت مستقل در دستگاه قضایی و مراکز متعدد درگیر در پدیده آمار و برنامه‌ریزی در این سیستم، مصاحبه‌شونده شماره ۱۳ بیان می‌کند: «بنده ۶ سال است دادستان هستم، همیشه همین وضعیت بوده است، شما فکر می‌کنید من تحت فشار آماری نیستم؟ همه مجموعه هستند نه دادیار تحقیق، من تا الان ندیدم یک مسئول بیاد و بگه که شما کاری به آمار پایان ماه نداشته باشید». با معاون دادستان در یکی از کلان شهرها مصاحبه گردید (مصاحبه‌شونده ۷)، ایشان اذعان می‌دارد: «آخر هر ماه زنگ روی زنگ است که آقا چرا آمار دادسرای شما تاکنون منفی است، حالا مکاتبات متعدد واحد نظارت و بازرسی دادستانی مرکز استان هم جای خود».

استقلال قضایی و جلوگیری از فشارهای آماری به دادیاران تحقیق است.

۳-۲- فشار کانون‌های قدرت و ثروت

براساس قانون اساسی و بنا بر اصل تفکیک قوا، در کشور ما قوه قضاییه کمتر به نهادهای دیگر وابسته شده است. قضات باید بتوانند کار ویژه خود را در یک نظام مستقل انجام دهند. افزون بر آن، این مقامات باید از درون و بیرون قوه قضاییه، مورد حمایت قرار گرفته و خدشه‌ای به استقلال آنها وارد نگردد. به دیگر سخن، هیچ‌کس نمی‌تواند در چگونگی مدیریت فرایند رسیدگی و نحوه انجام وظایف قضات مداخله کند.^{۷۱}

با وجود این، برخی از اشخاص که به کانون‌های قدرت و ثروت متصل هستند، جهت جلوگیری از تزلزل در جایگاه و حیثیت خویش، همواره به دنبال ایجاد کانال و راه میانه و فشار بر روی مقامات قضایی می‌باشند. این فشارها نسبت به برخی از مقام‌های قضایی به جهات مختلف از جمله سمت پایین آنها و فقدان تجربه کافی، بیش از سایرین است. در این میان دادیاران تحقیق، همان‌گونه که سخن به میان آمد، فاقد سابقه و تجربه در رسیدگی‌های قضایی می‌باشند و مستعد فشارهای اشخاص متنفذ سیاسی و مالی هستند. این مقام تحقیق، حتی در درون قوه نیز مصون نبوده و تحت فشارهای اداری و قضایی مقامات خودی است. مصاحبه‌شونده شماره ۵ با خاطره‌ای در جهت تبیین این موضوع برمی‌آید: «یادم است، در پرونده‌ای که اخیراً داشتم یکی از مجتمع‌های تفریحی و گردشگری را پلمپ کردم، به ساعت نرسیده بود که آقایان شروع به تماس و نامه‌نگاری‌های متعدد کردند که چرا چنین کاری شده است، البته متوجه شدم که آنها زیر فشار برخی‌ها بودند». صرف‌نظر از این که مجموعه یاد شده به چه دلیل یا جرمی پلمپ گردیده است، این مصاحبه حکایت از آن دارد که دادیاران تحقیق در برخی پرونده‌ها توسط اشخاص ذی‌نفوذ داخل و خارج از دستگاه قضایی تحت فشار قرار دارند. اعمال رفتاری‌های مخل استقلال دادیار تحقیق توسط متنفذان دارای قدرت و ثروت، بر هیچ یک از مصاحبه‌شوندگان (دادیاران تحقیق) پوشیده نبوده و عموم آنها، به این مهم اشاراتی غیرقابل بیان داشتند.

۳-۳- الزام و انتظار ساختاری و قضایی

همان‌گونه که به نحو مختصر به تصویر کشیده شد، دادیار تحقیق به جهت سابقه کم و فقدان تجربه

۷۱. محمد ستایش‌پور و فاطمه زهرا آسیان، «استقلال قضات در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران در پرتو آموزه‌های دین

مبین اسلام»، فصلنامه تمدن حقوقی، ۵، ۱۲ (۱۴۰۱)، ۳۸۷.

کافی و شروع به کار قضایی در دادسرا، توسط کارکنان دستگاه قضایی به‌عنوان مقام قضایی غیرمستقل و تازه وارد شناخته می‌شود. در این میان، مقامات قضایی در دادسرا که در امور اداری تابع دادستان و ریاست او می‌باشند، با استفاده از ظرفیت‌های قانونی و نگاه به عقبهٔ تقنینی که جملگی حکایت از نبود استقلال دادیار تحقیق و تابع دادستان بودن او، است، شرایطی را به لحاظ ساختاری و قضایی فراهم می‌نمایند که دادیار تحقیق در ساختار از پیش تعریف شده که توأم با انتظارات قضایی بوده، انس گرفته و در نهایت این مقام را به سمت فقدان استقلال سوق دهد. این الزام و انتظار ساختاری و قضایی، مختص مقامات قضایی دادسرا نبوده که برای مقام‌های قضایی دادگاه نیز در مواردی که پرونده با تحقیقات مقدماتی دادیار به آن مرجع ارسال شده، ایجاد گردیده است. در این راستا، مصاحبه‌شونده ۱۶ به‌عنوان رئیس یکی از شعبات دادگاه کیفری دو، بر این بیان است که: «تجربه من می‌گوید که همکاران دادگاه، تحقیقات مقدماتی دادیاران را با یک نگاه ناقص بودن، می‌خوانند تا تحقیقات انجام شده توسط بازپرسان، گاهی شاید پرونده تکمیل هم باشد ولی مجدداً آن را به شعبه دایاری عودت می‌دهند». مصاحبه با دیگر مقام قضایی دادگاه (مصاحبه‌شونده ۱۸) نیز بر این انتظار ساختاری و قضایی و گفته‌های مصاحبه‌شونده اخیر صحت گذاشته و معتقد است: «از نظر من، علت عودت آن پرونده، این است که مواجهه حضوری را دادیار باید انجام دهد، من چرا انجام دهم، حتی اگر در مواجهه حضوری باید ارزیابی گفته‌ها و شخصیت انجام شود، باز شعبه دایاری باید انجام دهد چون وظیفه او تحقیق است». نگرش اخیر از این حیث که تحقیقات مقدماتی از جمله مواجهه حضوری برعهده دادیار است، صحیح می‌باشد؛ ولی با مطالعه پرونده توسط نگارنده، در مرحله دادسرا، مواجهه حضوری توسط دادیار انجام شده است و تردد چندباره پرونده در نهایت منجر به ارسال آن نزد دادستان جهت ارشاد دادیار به لحاظ عدم اجرای مواجهه حضوری بعد از اشاره دادگاه و در نتیجه تذکر به دادیار شده است که با این دادیار نیز مصاحبه شد (مصاحبه‌شونده شماره ۲۳)، ایشان بر این باور است که: «اگر ده بار هم از تحقیقات من ایراد گرفته شود و بفرمایند مواجهه حضوری کن، انجام می‌دهم ولی انتظار است صورت جلسه رفع نواقص یا قرار آن با رعایت احترام و شان من تنظیم شود نه به این صورتی که هست». نگارنده با مصاحبه و ملاحظه پرونده‌های دیگر، به موارد مشابه در نحوه نگارش توسط مقام اظهارنظر یا دادستان برای دادیار تحقیق نیز برخورد کرد که از ذکر آن خودداری می‌شود.

۳-۴- کمبود شعب دادیاری

به باور نگارنده، یکی از چالش‌های فراحقوقی پیش‌روی استقلال دادیار در تحقیقات مقدماتی، کمبود

شعب دادیاری است. این چالش مرتبط با ساختار اداری و سازمانی قوه قضاییه است و کمبود شعب به جهات مختلف نفی‌کننده استقلال دادیاران تحقیق است. برخی از دادیاران مصاحبه‌شونده در شهرستان‌های غیرمرکز استان بودند که به نقل از آنها در حوزه دادرسی محل اشتغال، تنها یک یا دو دادیار همراه با دادستان و فاقد مقام بازپرس است. قضاوت در چنین فضایی که دادستان نیز به امورات غیرتحقیقی می‌پردازد، سخت و طاقت‌فرسا است و آثار واضح آن، تنزل کیفیت تحقیقات جنایی، رسیدگی به انواع پرونده‌ها اعم از تخصصی و غیرآن، شناسایی این دادیاران توسط عموم مردم به ویژه متهمان و مسئولان غیرقضایی آن حوزه، است.

در این راستا مصاحبه‌شونده ۲۱ بیان می‌دارد: «من نزدیک به دو سال است جایی کار می‌کنم که فقط خودم هستم و دادستان، کل پرونده‌های آن شهر به محض شکایت برای تحقیقات به من ارجاع می‌شود، تقریباً هر شب یا باید پرونده‌ها رو به خانه ببرم و یا به اداره بروم، از این دو حالت خارج نیست، خب من چطور می‌توانم به این همه پرونده رسیدگی کنم، یک شاکی است که چندین پرونده تو شعبه من دارد، هر روز می‌آید. متهمان هم که جای خود». مصاحبه‌شونده شماره ۸ به‌عنوان سرپرست دادرسی در یکی از کلان‌شهرها بیان می‌کند: «مدت‌هاست که یکی از شعبات دادیاری من، به خاطر نبود دادیار بسته شده، مشکل پرونده‌های جدیدی که می‌آید نیست یا اگر هست کمتره، مشکل پرونده‌های مانده خود آن شعبه است که ناچاریم به دادیاران تحقیق دیگر بدهیم و سر آنها را شلوغ‌تر کنیم». در مصاحبه انجام شده با مصاحبه‌شونده ۱۲ به‌عنوان دادستان یکی از حوزه‌های قضایی آمده است: «در چارت سازمانی دادرسی من، اختصاص چهار دادیار مصوب شده که دو شعبه آن تشکیل نشده است».

تکمیل چارت سازمانی حوزه‌های قضایی که دچار کمبود دادیار تحقیق است، می‌تواند نقش بسزایی در ارتقای کیفیت رسیدگی، افزایش اعتماد عمومی، عدم نفوذ نسبت به دادیاران شناخته شده، داشته باشد.

نتیجه‌گیری

نظام عدالت کیفری ایران در مرحله پیش‌دادرسی دارای تشکیلات و کنشگرانی است که وظیفه تحقیقات جنایی پرونده‌ها را برعهده دارند. ساختار و نحوه تحقیقات مقدماتی مبتنی بر سلسله‌قواعد و مقرراتی است که برآمده از اصول دادرسی منصفانه است. یکی از مهمترین اصول دادرسی عادلانه مربوط به مرحله تحقیقات مقدماتی که تاکنون کمتر به آن پرداخته شده است، اصل استقلال قضایی است. در این مرحله مقام‌های قضایی متعدد به امر تحقیق می‌پردازند که یکی از آنها، دادیار است. رعایت استقلال دادیار

تحقیق در ابعاد ساختاری، اداری، قضایی و شخصی به‌عنوان مقام قضایی و پرهیز از یک‌جانبه‌گرایی و مداخله در استقلال این مقام، لازمه تحقیقات مقدماتی عادلانه و ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ کوشیده است با شناسایی معیارهای دادرسی منصفانه، گام‌های مؤثری در راستای حمایت از دادیار تحقیق و استقلال قضایی او بردارد. از دیدگاه قانون‌گذار، به موجب ماده ۹۲ قانون آیین دادرسی کیفری برخلاف آنچه در بند «ز» ماده ۳ قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب ۱۳۸۱، به آن پرداخته بود، اظهارنظر دادستان و مقامات جایگزین او نسبت به تصمیمات دادیار، نه تنها محدود به قرار نهایی و قرار تأمین منتهی به بازداشت متهم گردیده است، که لازم‌الاتباع بودن نظر دادستان برای این مقام شرط نبوده و با ارجاع به مقرر ماده ۲۶۹ این قانون، قائل به حل اختلاف میان دادیار و دادستان توسط دادگاه صالح است. با این همه، نگرش تقنینی جدید، تمامی ابعاد این رابطه را در نظر نگرفته و با اشاره حداکثری به مقام بازپرس به‌عنوان متولی امر تحقیق، دادیار را به حاشیه کشانده است که همین امر سرآغاز اتخاذ رویکرد سلیقه‌ای و اعمال نظارت و کنترل این مقام در روبه قضایی گشته است. بی‌تردید، این اشاره به جهت پیش‌بینی بازپرس در عموم نصوص قانونی به‌عنوان مقام تحقیق ابتدایی بوده و نافی استقلال دادیار در پوشش تحقیقی نیست، زیرا که رعایت استقلال در شئون تحقیقی و قضایی، اصلی مسلم و حاکم بر تحقیقات مقدماتی فارغ از نوع عنوان و سمت مقام قضایی است.

استقلال دادیار در تحقیقات جنایی، با چالش‌های جدی روبرو است، زیرا آسیب‌های حقوقی از یک‌سو و چالش‌های فراحقوقی از سوی دیگر، آن را احاطه کرده است. مهمترین چالش‌های حقوقی؛ مداخله بی‌رویه و غیرمؤثر مقام تعقیب، چیرگی قیمومت‌انگاری مقام‌های قضایی، فقدان باورمندی نسبت به استقلال دادیار، ابهام و همپوشانی در گستره وظایف و اختیارات، فقدان معیار مشخص در ارجاع پرونده و تورم پرونده‌های ارجاعی، وظایف مختلف و عملکرد جزیره‌ای و استرداد امر ارجاع شده به دادیار تحقیق، است. این چالش‌ها زمینه چالش‌های فراحقوقی مشتمل بر آمارگرایی بی‌ضابطه، فشار کانون‌های قدرت و ثروت، الزام و انتظار ساختاری و قضایی و کمبود شعب دایاری، را فراهم کرده است. رفع چالش‌های موجود، پیش از هر راهبرد قضایی، نیازمند اصلاح ساختاری و تقنینی است، به همین جهت پیشنهاد می‌شود، ماده ۸۸ قانون آیین دادرسی کیفری از حیث اطلاق و شمول آن به دادیاران تحقیق، اصلاح و منصرف از این مقام شود. ماده ۹۲ این قانون بدین نحو اصلاح گردد: «تحقیقات مقدماتی تمام جرایم بر عهده بازپرس است. در غیر جرایم موضوع ماده (۳۰۲) این قانون،

در صورت نبودن بازپرس، دادستان نیز دارای تمام وظایف و اختیاراتی است که برای بازپرس تعیین شده است. در این حالت، دادستان می‌تواند انجام تحقیقات مقدماتی را به دادیار ارجاع دهد. در صورت ارجاع تحقیق به دادیار، ضوابط حاکم بر ارتباط میان دادیار و دادستان، تابع مقررات ناظر بر تحقیقات مقدماتی بین بازپرس و دادستان است». تا زمان ابتکارات تقنینی، می‌توان با هدایت رویه قضایی به سوی بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌های قانونی موجود، بر ارتقای کیفیت استقلال دادیار در امر تحقیق، افزود. در این راستا؛ عدم مداخله غیرمؤثر دادستان و مقامات جایگزین او، رعایت استقلال ساختاری، قضایی و اداری دادیار تحقیق توسط عموم مقامات قضایی حتی خود دادیار و باورمندی به این مقام، تقویت و رجوع به اصل استقلال قضایی دادیار در موارد ابهام و همپوشانی در وظایف او و پرهیز از تفاسیر مخدوش‌کننده استقلال دادیار، سازماندهی ارجاع از طریق ایجاد معیار مناسب در واگذاری پرونده‌ها و پرهیز از استرداد پرونده ارجاعی به دادیار تحقیق، فعال کردن سیستم بازرسی و نظارت کارآمد بر رابطه میان دادستان و مقام‌های قضایی دیگر با دادیار تحقیق و اجرایی نمودن طرح بازرسی و بازبینی کیفیت رسیدگی به پرونده‌های قضایی به ویژه مختومه شده در پایان ماه، حمایت مسئولان عالی قوه قضاییه از دادیار در برابر فشارهای متنفذین سیاسی و مالی و تکمیل چارت سازمانی حوزه‌های قضایی دچار کمبود دادیار، سازوکارهای موفق‌تری در جهت افزایش استقلال قضایی، تضمین دادرسی منصفانه و جلوگیری از ورود خدشه به استقلال دادیار در فرایند تحقیقات جنایی است.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- آشوری، محمد. آیین دادرسی کیفری. جلد دوم. چاپ اول. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۹.
- آقاجانی، حسن‌علی. هماهنگی: درون‌سازمانی و بین‌سازمانی. چاپ اول. بابلسر: انتشارات دانشگاه مازندران، ۱۳۸۸.
- استراوس، انسلم و کریبن جولیت کریبن. مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نشر نی، ۱۳۹۰.
- امیری، علی، جواد طهماسبی و بتول پاکزاد. «کاربرد مدیریت ارجاع در تضمین دادرسی بی‌طرفانه کیفری». مجله حقوقی دادگستری، ۸۵، ۱۱۴ (۱۴۰۰)، ۲۷-۵۲.
- <https://doi.org/10.22106/ijl.2021.130157.3502>
- باقری نژاد، زینب. اصول آیین دادرسی کیفری. تهران: نشر خرسندی، ۱۳۹۴.
- بیرانوند، رسول، سیدعلیرضا میرکمالی و اکبر رجیبی. «تأثیر استقلال قاضی بر تحقق عدالت اجتماعی و حقوق شهروندی». فصلنامه حقوق پزشکی ویژه نامه حقوق بشر و حقوق شهروندی، ۱۲ (۱۳۹۹)، ۳۶-۴۹.
- URL: <http://ijmedicallaw.ir/article-1-1214-fa.html>
- پیوست، رحمان، مهدی شیدائیان و محمدخلیل صالحی. «چالش‌های دادستان در اجرای دادرسی عادلانه و راهکارهای آن». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۱، ۴۰ (۱۴۰۱)، ۷۱-۱۰۴.
- <https://doi.org/10.22054/jclr.2022.52761.2126>
- تنگستانی، محمدقاسم. استقلال و مسئولیت قوه قضائیه. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷.
- حسن‌زاده، مهدی و محمدرضا صفرنیا شهری. «اعتبار اظهارنظر دادیار». مجله حقوقی دادگستری، ۷۵، ۷۶ (۱۳۹۰)، ۱۵۷-۱۸۳.
- <https://doi.org/10.22106/ijl.2011.11072>
- حیدرنژاد، ولی‌الله و سیدمحمد مهدی غمامی. «مطالعه تطبیقی شرایط و فرایندهای انتخاب و انتصاب قضات در نظام‌های حقوقی ایالات متحده آمریکا و فرانسه». مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۰، ۱ (۱۳۹۷)، ۱۱۱-۱۴۰.
- doi: 10.22059/jcl.2018.258134.633673
- خالقی، علی. نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵.
- ستایش‌پور، محمد و فاطمه‌زهرآ آسیان. «استقلال قضات در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران در پرتو آموزه‌های دین مبین اسلام». فصلنامه تمدن حقوقی، ۵، ۱۲ (۱۴۰۱)، ۳۸۳-۳۹۶.
- doi: 10.22034/lc.2022.156484
- طهماسبی، جواد. آیین دادرسی کیفری. چاپ سوم. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۶.
- فضائلی، مصطفی. دادرسی عادلانه. چاپ سوم. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴.
- فلچر، جورج‌پی. مفاهیم بنیادین حقوق کیفری. ترجمه: سیدمهدی سیدزاده ثانی. چاپ اول. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۴.
- قائدی، سعید. «حدود تفکیک مقام تعقیب از مقام تحقیق با تأکید بر قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲». پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد. شیراز: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شیراز، ۱۳۹۶.
- قائدی، سعید و شبنم جهانگیری. «تحلیل الگوی رابطه سلسله‌مراتبی میان دادستان و دادیار در حقوق کیفری»

ایران». فصلنامه تمدن حقوقی، ۶، ۱۵ (۱۴۰۲)، ۱۲۷-۱۵۲.

doi: 10.22034/lc.2023.398771.1347

- کاظمی جویباری، مهدی. «قرائت جرم‌شناختی موازین دادرسی عادلانه». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۸.
- کمیسیون اروپایی ارتقای عدالت. ارزیابی نظام‌های قضایی اروپا در سال ۲۰۱۲. ویراستار: احمد مرکز مالگیری. چاپ نخست. تهران: انتشارات پژوهشگاه قوه قضائیه، ۱۳۹۵.
- مؤذن‌زادگان، حسنعلی و بهزاد جهانی. «ساختار اجرای احکام کیفری ایران در پرتو اصل استقلال قضایی». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۹، ۱۸ (۱۴۰۰)، ۳۱-۵۵.

doi: 10.22034/jelc.2021.268731.1459

- مهدوی، علیرضا، حسین احمدی و مصطفی رجایی. «بررسی فقهی و قانونی علم و اجتهاد و استقلال قضات». مجله جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۵، ۶ (۱۴۰۱)، ۳۳۶-۳۴۶.
- نجفی، زهرا، طهمورث حسنقلی‌پور و فرشادگلستان. «بررسی جایگاه مرکز آمار ایران با استفاده از روش AHP». پژوهش‌های مدیریت در ایران، ۱۸، ۳ (۱۳۹۳)، ۲۰۵-۲۲۶.

doi: 20.1001.1.2322200.1393.18.3.10.5

(ب) منابع خارجی

- Boyce, Carolyn & Neale, Palena. "Conducting in-depth interviews: A guide for designing and conducting in-depth interviews for evaluation input", Pathfinder International Tool Series, 6 (2006), 128-151. http://www.pathfind.org/site/DocServer/m_e_tool_series_indepth_interviews.pdf?docID=6301
- Collin, Peter. "Dictionary of Law", Fourth Edition, Bloomsbury Publishing, 2004.
- Guidance for promoting judicial independence and impartiality, papers FUSAID (NGO) available at: www.usaid.gov/our_work/democracy_and/pnacm_2007.pd, (2007).
- Handbook on criminal justice responses to terrorism. UNODC Vientiane, 2009.
- Kelly, William. "An Independent Judiciary: the core of the rule of law", International center for criminal law reform and criminal justice policy. 3, <http://www.iccir.law.ubc.ca>.
- Singh, M.P. Securing the independence of the judiciary- the Indian experience, *IND, INT L & COMPL. Rev.* 10, 2(2000), 245-292. DOI: <https://doi.org/10.18060/17703>

This Page Intentionally Left Blank